

Γιά τήν ἐλπίδα

ἐπιμέλεια: Σταῦρος Ζουμπουλάκης

Κώστας Ἀνδρουλιδάκης

Ἀθανάσιος Ἀντωνόπουλος

Στέλιος Βιρβιδάκης

Σταῦρος Ζουμπουλάκης

Χρήστος Καρακόλης

Διονύσης Καψάλης

Παῦλος Κόντος

Κωνσταντίνος Κορναράκης

Σάββας Μιχαήλ

Πορφύριος Νταλιάνης

Γιάννης Παπαδογιαννάκης

Ἑλένη Περδικούρη

Σπύρος Ι. Ράγκος

Θάνος Σαμαρτζής

Γιῶργος Φαράκλας

Ἀντώνης Χατζημουσής

ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ

10

Συναντήσεις

Γιά τήν ἐλπίδα

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σταῦρος Ζουμπουλάκης

ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ

Ἀθήνα 2020

Οἱ Ἐκδόσεις Ἄρτος Ζωῆς
ἀνήκουν στό
ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΕΙΟ ΙΔΡΥΜΑ
Ἄρτος Ζωῆς
Μπουμπουλίνας 28, 106 82 Ἀθήνα
Τηλ.: 210 88 24 547 – Fax: 210 82 28 791
e-mail: artos@otenet.gr
www.artoszois.gr

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Ἰδρύματος:

Σταῦρος Ζουμπουλάκης	Πρόεδρος
Ἀντώνιος Δικαῖος	Γραμματέας
Μανόλης Παπουτσάκης	Ταμίας
Ἰωάννης Σεργόπουλος	Σύμβουλος
Δημήτριος Πασσάκος	Σύμβουλος
Θοδωρῆς Δρίτσας	Σύμβουλος
Δημήτρης Καράμπελας	Σύμβουλος

© 2020, Ἐκδόσεις Ἄρτος Ζωῆς

Διορθώσεις: Μαρία Γαργαρόνη

Ἀρχική μακέτα ἐξωφύλλου τῆς σειρᾶς: Μαρία Τσουμαχίδου

Ἐκτέλεση: Βασίλης Σαντοριναῖος

Ἐπεξεργασία κειμένου, σελιδοποίηση:

Ἰωάν. Σαντοριναῖος & Σία Ε.Ε.

ISBN: 978-960-8053-74-8

Χρῆστος Καρακόλης

Ἡ ἔννοια τῆς ἐλπίδας στή θεολογική σκέψη τοῦ ἀποστόλου Παύλου

Ἡ ἐλπίδα ὡς ὅρος καί ἔννοια κατέχει σημαντική θέση ὡς ἀπόστολος Παύλος. Ἰδιαίτερα γνωστή εἶναι ἡ ἐνταξή της στό τρίπτυχο πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τό ὁποῖο ὁ Παῦλος ἀναλύει στήν Α' Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή του (κεφ. 13).¹ Παρότι ἡ ἐλπίδα διασυνδέεται λιγότερο ἢ περισσότερο μέ ὅλες τίς διαστάσεις τῆς παύλειας θεολογίας,² στήν παρούσα εἰσήγηση θά περιοριστῶ στήν ἐξέταση τῶν ὁρῶν ἐλπίς καί ἐλπίζω ἐντός τῆς ἀμεσης συνάφειάς τους, ἀποφεύγοντας νά ἐπεκταθῶ στή μελέτη συνώνυμων ὁρῶν ἢ συγγενῶν ἐννοιῶν. Μιά τέτοια ὀριοθέτηση θά ἐπιτρέψει νά διαμορφώσουμε σαφέστερη εἰκόνα γιά

¹ Κυρίως 13:13· βλ. καί Γαλ 5:5-6· 1 Θεσ 1:3· 5:8· πρβλ. ἐπίσης Ρωμ 5:5· 2 Κορ 8:7· 10:15· Γαλ 5:22· 1 Θεσ 3:6· Φλμ 5. Βλ. ἐπίσης Thomas Söding, *Die Trias Glaube, Hoffnung, Liebe bei Paulus: Eine exegetische Studie*, Stuttgarter Bibelstudien 150, Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 1992.

² Βλ. τή σχετική προσέγγιση τῆς παύλειας ἔννοιας τῆς ἐλπίδας ἀπό τόν John Paul Heil, *Romans-Paul's Letter of Hope*, *Analecta Biblica* 112, Biblical Institute Press, Ρώμη 1987.

τό θέμα μας εστιάζοντας στον πυρήνα του, αποφεύγοντας ατέρμονους θεολογικούς συνειρμούς και ελπίζοντας ότι η προσέγγιση αυτή μπορεί να χρησιμεύσει ως αφετηρία για περαιτέρω εξειδικευμένη έρευνα.

Προτού προχωρήσω στην ανάλυση της παύλειας έννοιας της ελπίδας, θά προβώ σε μία σύντομη εξέτασή της στα τέσσερα Κανονικά Εὐαγγέλια για λόγους πού θά εξηγήσω εὐθύς ἀμέσως.³ Ἡ εἰσήγηση θά ὁλοκληρωθεῖ μέ τή διατύπωση συμπερασμάτων.

1. Ἡ έννοια τῆς ἐλπίδας στά Κανονικά Εὐαγγέλια

Ὅπως μέ βεβαιότητα ἔχει καταδείξει ἡ σύγχρονη έρευνα, τά Κανονικά Εὐαγγέλια ἔχουν συγγραφεί σέ μεταγενέστερο χρόνο συγκριτικά πρὸς τίς παύλειες ἐπιστολές. Ἐνῶ δηλαδή ὁ Παῦλος ἔγραψε τίς ἐπιστολές του ἀπό τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 50 μέχρι τό πολύ τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 60 μ.Χ., τά Εὐαγγέλια συνεγράφησαν περίπου μεταξύ 70 καί 100 μ.Χ. Ὡστόσο τά Εὐαγγέλια εἶναι οἱ ἀρχαιότερες σωζόμενες πηγές πού διαλαμβάνουν μέ πληρότητα τά τῆς ζωῆς καί τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδρασε περί τό 30 μ.Χ.⁴ Ἄν θέλουμε,

³ Σέ ἀντιδιαστολή μέ τά λεγόμενα Ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια, τά ὁποῖα εἶναι ἀρκετά μεταγενέστερα καί θεωροῦνται ἱστορικά ἀναξιόπιστα, βλ. σχετικά Ἰωάννη Δ. Καραβιδόπουλου Ἀπόκρυφα χριστιανικά κείμενα Α': Ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 12-16.

⁴ Γιά τήν ἐπικρατούσα στήν έρευνα χρονολόγηση τῆς συγγραφῆς τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, βλ. Klaus-Michael Bull, *Βιβλογνωσία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, μτφρ. Χρήστος Καρακόλης, Πεδίο, Ἀθήνα 2015.

έπομένως, νά ἔχουμε πρόσβαση στίς πληροφορίες αὐτές, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ μελέτη τῶν Εὐαγγελίων, τά ὅποια ἔχουν σέ μεγάλο βαθμό ἐνσωματώσει καί ἐπεξεργαστεῖ ὑλικό προγενέστερο ἀπό τόν χρόνο συγγραφῆς τῶν παύλειων ἐπιστολῶν.⁵

Στό πλαίσιο τῆς παρούσας εἰσήγησης, ἡ μελέτη αὐτή εἶναι μεθοδολογικά ἐνδεδειγμένη γιά τόν ἐξῆς λόγο: Ἐνῶ παλαιότερα ἔθεωρεῖτο ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος δέν ἐπιδεικνύει κανένα οὐσιαστικό ἐνδιαφέρον γιά τόν «ἐπίγειο Ἰησοῦ»⁶ παρά μόνο γιά τόν σταυρικό θάνατο καί τήν ἀνάστασή του,⁷ ἡ νεότερη ἔρευνα τείνει νά ἀπορρίψει αὐτό τό συμπέρασμα, καθώς ἐπισημαίνει πληθώρα σημαντικῶν στοιχείων στό περιεχόμενο τῶν παύλειων ἐπιστολῶν πού παραπέμπουν καί στή διδασκαλία του.⁸ Ἐξάλλου, τό γε-

⁵ Βλ. ἐνδεικτικά Rudolf Bultmann, *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, Vandenhoeck & Ruprecht, Γκαίτινγκεν ⁹1979· James D. G. Dunn, *Jesus Remembered*, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 2003. Μέ διαφορετική μεθοδολογία προσεγγίζουν ἀμφότεροι τούς πιθανούς τρόπους μέ τούς ὁποίους οἱ Εὐαγγελιστές ἀξιοποίησαν τίς διάφορες παραδόσεις περί τοῦ Ἰησοῦ πού εἶχαν στή διάθεσή τους.

⁶ Γιά τήν ἔννοια τοῦ «ἐπίγειου» σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τόν «ἱστορικό Ἰησοῦ», βλ. Ὁτφρηντ Χόφιους, «Τό ἐρώτημα περί τοῦ “ἱστορικοῦ Ἰησοῦ” ὡς θεολογικό πρόβλημα», περ. *Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν*, τχ. 30Α (2012), σ. 61-62.

⁷ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά Rudolf Bultmann, *Theologie des Neuen Testaments*, Mohr Siebeck, Τύμπινγκεν ⁹1984, σ. 189-190.

⁸ Τῇ σχετική ἔρευνα ἀποτυπῶναι ὁ David E. Aune, «Jesus Tradition and the Pauline Letters», στό *Jesus, Gospel Tradition and Paul in the Context of Jewish and Greco-Roman Antiquity: Collected Essays II*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 303, Mohr Siebeck, Τύμπινγκεν 2013, σ. 303-330. Περαιτέρω νέες προσεγγίσεις

γονός ότι ο Παῦλος δέν συνέγραψε κάποιο συστηματικό θεολογικό έγχειρίδιο αλλά άπλώς και μόνο έπιστολές πού άντιμετωπίζουν επίκαιρα θέματα και προβλήματα τών παραληπτών τους καθιστά εύλογο τό ένδεχόμενο τό προφορικό κήρυγμά του νά έμπεριείχε πολύ περισσότερα στοιχειά για τή ζωή και τή διδασκαλία του Ίησου Χριστού από τίς έλάχιστες σχετικές αναφορές πού βρίσκουμε στίς έπιστολές αυτές.⁹ Συνεπώς, μελετώντας τήν παύλεια θεολογία συνιστάται νά λαμβάνουμε ύπόψη μας τήν αποτυπωμένη στά Εύαγγέλια σχετική διδασκαλία του Ίησου, αφού πιθανώς αυτή βρίσκεται μέ τόν έναν ή τόν άλλο τρόπο στό ύπόβαθρο τής θεολογίας αυτής.

Συνήθως μία τέτοια εργασία είναι ιδιαίτερα περίπλοκη, αφού ό έρευνήτης καλεΐται νά διαχωρίσει τά άύθεντικά λόγια του Ίησου (*ipsissima verba*) από τίς άλλαγές πού αυτά υπέστησαν κατά τή διαμόρφωση τής προφορικής άρχικά και έν συνεχεία και τής γραπτής πρωτοχριστιανικής παράδοσης.¹⁰ Ωστόσο στήν περίπτωση τής έννοιας τής

στό πολυσύνθετο αυτό θέμα καταγράφονται στίς επιμέρους μελέτες πού περιλαμβάνει ό συλλογικός τόμος πού εξέδωσε ό Todd D. Still (έπιμ.), *Jesus and Paul Reconnected: Fresh Pathways into an Old Debate*, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 2007, καθώς επίσης στή μονογραφία τής Christine Jacobi, *Jesusüberlieferung bei Paulus? Analogien zwischen den echten Paulusbriefen und den synoptischen Evangelien*, Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 213, de Gruyter, Βερολίνο/Νέα Υόρκη 2015.

⁹ Βλ. τίς εύθείες αναφορές του Παύλου στους λόγους του Ίησου Χριστού στα 1 Κορ 7:10, 11:23-25, 1 Θεσ 4:15.

¹⁰ Για τίς μεθόδους, τά αποτελέσματα, αλλά επίσης και τά προβλήματα και τά άδιέξοδα τής έρευνας περί του «ιστορικού

ἐλπίδας τὰ πράγματα εἶναι ἀπλούστερα καὶ συγχρόνως ἰδιαίτερος χαρακτηριστικά καὶ ἐνδιαφέροντα.

Καταρχάς ἡ λέξη ἐλπίς ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπὸ ὅλα τὰ Κανονικά Εὐαγγέλια, ἐνῶ εἰδικά ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος δὲν χρησιμοποιεῖ οὔτε καὶ τὸ ρῆμα ἐλπίζω.

Στὸ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο τὸ ἐν λόγῳ ρῆμα ἀπαντᾷται μόνο μία φορά (12:21) ἐντὸς παραθέματος ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἡσαΐα (42:1-4), σύμφωνα μέ τὸ ὁποῖο τὰ ἔθνη θὰ ἐλπίσουν στὸ ὄνομα τοῦ Μεσσία (καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσιν).¹¹ Καθὼς ἐν προκειμένῳ τὸ ρῆμα ἐλπίζω ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα τῶν ἐθνῶν καὶ ὄχι τοῦ Ἰσραὴλ γιὰ τὸν Μεσσία, ἀνοίγεται μιὰ προοπτική πού δὲν χαρακτηρίζει τὸ κύριο ρεῦμα τῆς ἰουδαϊκῆς πίστεως τῆς ἐποχῆς.¹²

Ἰησοῦ», βλ. ἀντιπροσωπευτικά τίς μελέτες πού περιλαμβάνονται στὸν συλλογικὸ τόμο πού ἐξέδωσαν οἱ Bruce Chilton καὶ Craig A. Evans (ἐπιμ.), *Authenticating the Activities of Jesus*, New Testament Tools and Studies 28/2, Brill, Λέιντεν 1999.

¹¹ Στὴν ἀρχικὴ του συνάφεια τὸ κείμενο τοῦ Ἡσαΐα ἀναφέρεται στὴν αἰνιγματικὴ μορφή τοῦ «δούλου τοῦ Θεοῦ»: βλ. σχετικὰ Frederik Poulsen, *God, His Servant, and the Nations in Isaiah 42:1-9: Biblical Theological Reflections after Brevard S. Childs and Hans Hübner*, *Forschungen zum Alten Testament* 2/73, Mohr Siebeck, Τύμπινγκεν 2014, κυρίως σ. 227-230. Ὡστόσο ὄχι μόνο στὰ Εὐαγγέλια ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ στὸν ἰουδαϊσμό τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸ ἐν λόγῳ κείμενο τοῦ Ἡσαΐα συνδέεται καὶ μέ τὸν ἀναμενόμενο Μεσσία: βλ. π.χ. M. Black, «The Messianism of the Parables of Enoch: Their Date and Contributions to Christological Origins», στὸ James H. Charlesworth (ἐπιμ.), *The Messiah: Developments in Earliest Judaism and Christianity: The First Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins*, Fortress Press, Ἀουγκσμπουργκ 1992, σ. 168.

¹² Βλ. τὴ σχετικὴ ἀνάλυση τοῦ Walter C. Kaiser Jr., *The Messiah*

Δύο φορές στο Κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιο τό ρῆμα ἐλπίζω χρησιμοποιεῖται μέ τήν τρέχουσα καί ὄχι μέ θεολογική ἔννοια (Λκ 6:34, 23:8). Ὡστόσο στό Λκ 24:13-32 δύο μαθητές πορευόμενοι πρός τήν κώμη Ἐμμαούς καί συνομιλώντας μέ κάποιον ἄγνωστο, ὁ ὁποῖος ἐν συνεχείᾳ θά τοὺς ἀποκαλυφθεῖ ὡς ὁ ἀναστάς Κύριος, ἐκφράζουν τή μᾶλλον διαφυσθεῖσα, ὅπως θεωροῦν, ἐλπίδα τους (ἡμεῖς δέ ἡλπίζομεν, 24:21) ὅτι ὁ Ἰησοῦς πού σταυρώθηκε πρό τριῶν ἡμερῶν θά ἦταν ὁ μέλλον λυτροῦσθαι τόν Ἰσραήλ, δηλαδή ὁ Μεσσίας. Συνεχίζει νά ὑφίσταται ἀπλῶς μιᾶ μικρή ἀκτίδα ἐλπίδας λόγω τῆς ἀμφιλεγόμενης εἰδησης περί τοῦ κενοῦ τάφου καί κάποιας ὀπτασίας ἀγγέλων (24:23-24).

Τέλος, τή μοναδική φορά πού χρησιμοποιεῖται στό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (5:45) καί δὴ ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἰησοῦ τό ρῆμα ἐλπίζω ἀναφέρεται στήν ἐλπίδα τῶν Ἰουδαίων ἀρχόντων ὅτι ὁ Μωυσῆς (εἰς ὃν ὑμεῖς ἡλπίκατε) θά ἀποτελέσει τόν συνήγορό τους κατὰ τήν ἐσχατολογική «ἡμέρα τοῦ Κυρίου».¹³ Ὁ Ἰησοῦς συμπληρώνει ὅμως ὅτι τελικά ὁ Μωυσῆς θά εἶναι κατήγορός τους ἐνώπιον τοῦ

in the Old Testament, Zondervan, Γκράντ Ράπιντς 1995, σ. 53, ὁ ὁποῖος ἐντοπίζει τό Γεν 49:10 ὡς τήν κατεξοχήν παλαιοδιαθηκική ἀναφορά σέ ἕναν κοινό μεσσία Ἰσραήλ καί ἐθνῶν. Ἐνδεικτικά γιά ἀντίστοιχες, μᾶλλον περιθωριακές κατὰ τήν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἰουδαϊκές ἀντιλήψεις, βλ. ἀντιπροσωπευτικά L. H. Schiffman, «Messianic Figures and Ideas in the Qumran Scrolls», στό Charlesworth, *Messiah*, ὅ.π., σ. 124.

¹³ Βλ. σχετικὰ Hartwig Thyen, *Das Johannesevangelium*, τόμ. 1, Mohr Siebeck, Τύμπινγκεν 2005, σ. 329.

Θεοῦ Πατέρα, ἀφοῦ δέν πίστεψαν στό προφητικό γιά τόν ἴδιο περιεχόμενο τῶν γραφομένων του (5:46-47).

Παρατηροῦμε λοιπόν ὅτι σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τῶν Κανονικῶν Εὐαγγελίων οἱ ὅροι ἐλπίς καί ἐλπίζω δέν ἀνήκουν στόν πυρήνα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί δέν χαρακτηρίζουν τό ἦθος καί τή συμπεριφορά του. Τό γεγονός αὐτό μᾶς ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν ἐκφράζει ποτέ ἐλπίδα, ἀλλά πάντοτε καί μόνο βεβαιότητες, ἀκόμη καί ὅταν ἀναφέρεται σέ μελλοντικά γεγονότα. Εὐθύς ἐξαρχῆς γνωρίζει ἐπακριβῶς ποιά θά εἶναι ἡ πορεία του καί ποιά ἡ κατάληξή της, δηλαδή ἡ σύλληψή του στά Ἱεροσόλυμα, ἡ θανάτωσή του στόν σταυρό καί ἡ ἀνάστασή του μετά τρεῖς ἡμέρες.¹⁴ Γνωρίζει ἐπίσης τά τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ καί φυσικά τά τῶν ἐσχάτων.¹⁵ Τό γεγονός ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν ἐλπίζει σέ τίποτα, διότι γνωρίζει τά πάντα, τεκμηριώνει τό ὅτι δέν εἶναι ἓνας ἀπλός ἄνθρωπος ἀλλά ὁ ἴδιος ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ πού ἔγινε ἄνθρωπος,¹⁶ ὅπως ἄλλωστε, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, καί στήν Παλαιά Διαθήκη ποτέ ὁ Θεός δέν παρουσιάζεται νά ἐλπίζει σέ κάτι, ἀλλά ἀντίθετα ἀποτελεῖ

¹⁴ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά Μτ 16:21· Μκ 8:31· Λκ 9:22· Ιω 3:14-15.

¹⁵ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά Μτ 24· Μκ 13· Λκ 17:22-37.

¹⁶ Ὑπό τήν ἔννοια αὕτη, οἱ ἀναλύσεις στό πλαίσιο τῆς ἐρευνας περὶ τοῦ λεγόμενου «ἱστορικοῦ Ἰησοῦ» σχετικά μέ τό τί ἀκριβῶς ἐπιδίωκε, ἤλπιζε καί προσδοκοῦσε ὁ Ἰησοῦς μέ τή δράση καί τή διδασκαλία του (βλ. ἐνδεικτικά Dunn, *Jesus*, ὁ.π., σ. 615-762) εἶναι σέ μεγάλο βαθμό αὐθαίρετες καί ἔρχονται σέ εὐθεία σύγκρουση μέ τό πνεῦμα ἀλλά καί τίς διατυπώσεις τῶν Εὐαγγελίων: βλ. τή σχετική κριτική τοῦ Χόφιους, «Τό ἐρώτημα...», ὁ.π., σ. 60-85.

τό πρόσωπο εκείνο επί του οποίου οί δικοί του άνθρωποι έναποθέτουν και θεμελιώνουν τις ἐλπίδες τους.

2. Ἡ ἔννοια τῆς ἐλπίδας στά κείμενα τοῦ ἀποστόλου Παύλου

Ἐρχόμαστε τώρα μέ βάση τά ἀνωτέρω στήν ἐξέταση τῶν ἐπτά αὐθεντικῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου.¹⁷ Σημειώνουμε ὅτι στίς ἐπιστολές αὐτές ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τίς λέξεις ἐλπίς καί ἐλπίζω συνολικά 40 φορές, κατά πολύ λιγότερες ἀπό τίς 133 φορές πού χρησιμοποιεῖ τίς λέξεις πίστις καί πιστεύω, καί ἀπό τίς 65 φορές πού χρησιμοποιεῖ τίς λέξεις ἀγάπη καί ἀγαπῶ. Συνεπῶς, ἄν καί σημαντική, ἡ ἔννοια τῆς ἐλπίδας φαίνεται νά ὑπολείπεται σέ βαρύτητα ἐν σχέσει πρός τίς ἄλλες δύο θεμελιώδεις γιά τήν παύλεια θεολογία ἔννοιες τοῦ προαναφερθέντος τριπτύχου, τήν πίστη καί τήν ἀγάπη.

Καταρχάς καί ὁ Παῦλος, ὅπως παρατηρήσαμε ἀντιστοίχως καί γιά τά Κανονικά Εὐαγγέλια, χρησιμοποιεῖ τίς λέξεις ἐλπίς καί ἐλπίζω καί μέ τήν τρέχουσα καί ὄχι μόνο μέ τήν ἰδιαίτερη θεολογική τους νοηματοδότηση. Ἔτσι στό Ρωμ 15:24 ὁ Παῦλος ἐκφράζει τήν ἐλπίδα ὅτι πορευόμενος πρός τήν Ἰσπανία, γιά νά συνεχίσει ἐκεῖ τήν ἱεραποστολική δραστηριότητά του, θά περάσει ἀπό τή Ρώμη, γιά νά γνωρίσει ἀπό κοντά τούς Ρωμαίους

¹⁷ Πρόκειται γιά τίς ἐπιστολές Πρὸς Ρωμαίους, Πρὸς Κορινθίους Α', Β', Πρὸς Γαλάτας, Πρὸς Φιλιππησίους, Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Α' καί Πρὸς Φιλήμονα. Βλ. τή σχετική προβληματική στόν Bull, *Βιβλογνωσία*, ὁ.π., σ. 102-186.

χριστιανούς και να λάβει από αυτούς ήθική και υλική στήριξη. Στο 1 Κορ 9:10 λέει ότι τόσο αυτός που οργώνει με τό άροτρο όσο και αυτός που άλωνίζει ελπίζουν ότι θα λάβουν μερίδιο από τή σοδειά, ενώ στόν στ. 16:7 τής ίδιας έπιστολής εκφράζει τήν έλπίδα να μπορέσει να παραμείνει για άρκετό χρόνο στην Κόρινθο κατά τήν επικείμενη έπίσκεψή του, εφόσον τό επιτρέψει ο Κύριος. Στο 2 Κορ 1:10 ο Παῦλος ένημερώνει τούς Κορινθίους ότι ο Θεός που άνασταίνει τούς νεκρούς (1:9) έσωσε τόν ίδιο και τούς συνεργάτες του από τόν θάνατο και εκφράζει τήν έλπίδα ότι θα τούς σώσει κατά τόν ίδιο τρόπο και στό μέλλον. Κατά τό 2 Κορ 1:13 ο Παῦλος ελπίζει ότι οι Κορίνθιοι θα μπορέσουν τελικά να κατανοήσουν τό νόημα όσων γράφει στις έπιστολές του, ενώ κατά τό 2 Κορ 5:11 ότι οι άγαθές προθέσεις τόσο του ίδιου όσο και τών συνεργατῶν του έχουν καταστεί φανερές σέ αυτούς. Καθώς μάλιστα αύξάνεται ή πίστη τών Κορινθίων (10:15), ο Παῦλος ελπίζει ότι θα μπορέσει να επεκτείνει τήν άκτίνα δράσης του και σέ άλλες, όμορες περιοχές. Τέλος, στόν στ. 13:6 τής ίδιας έπιστολής ο Παῦλος εκφράζει τήν έλπίδα ότι οι Κορίνθιοι θα άντιληφθοῦν τελικά τό γεγονός τής έπιτυχίας του ίδιου και τών συνεργατῶν του στην άποστολή που τούς έχει έμπιστευτεί ο Θεός. Έξάλλου, στά Φιλ 2:19 και 2:23, ο Παῦλος εκφράζει ως δέσμιος τήν έλπίδα ότι θα μπορέσει να άποστείλει σύντομα τόν Τιμόθεο στους Φιλίππους, ένόσω ο ίδιος θα άναμένει τήν κατάληξη τής δίκης του. Τέλος, στό Φλμ 22 ζητάει από τόν παραλήπτη τής έπιστολής Φιλήμονα να του έτοιμάσει χώρο φιλοξενίας στην οικία του, καθώς ελπίζει ότι μέσω τών προσευχῶν τών μελῶν

τῆς ἐκεῖ τοπικῆς Ἐκκλησίας θά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τῆ φυλακῆ καί θά βρεθεῖ σύντομα κοντά τους. Ἡ μοναδική φορά πού ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα ἐλπίζω μέ τήν τρέχουσα κατά τήν ἀρχαία ἐποχή ἔννοια τοῦ φόβου γιά κάποια ἀρνητική μελλοντική ἐξέλιξη¹⁸ εἶναι στό 2 Κορ 8:5, ὅπου ἀναφερόμενος στούς Μακεδόνες χριστιανούς λέει ὅτι ἀντίθετα πρός αὐτό πού ἀπό κοινοῦ μέ τούς συνεργάτες του φοβόταν (καί οὐ καθῶς ἡλπίσαμεν), οἱ χριστιανοί αὐτοί ἀφίερωσαν τόν ἑαυτό τους στό ἔργο τοῦ Κυρίου. Πρόκειται ἐπίσης γιά τή μοναδική φορά στά παύλεια κείμενα πού τό ἐν λόγῳ ρῆμα χρησιμοποιεῖται σέ παρελθοντικό χρόνο.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι εἰδικά τό ρῆμα ἐλπίζω, τό ὁποῖο χρησιμοποιεῖται συνολικά δεκαπέντε φορές στίς πρωτοπαύλειες ἐπιστολές, βρίσκεται πάντοτε στήν ὀριστική ἔγκλιση. Τό δεδομένο αὐτό καταδεικνύει ὅτι κατά τόν Παῦλο ἡ ἐλπίδα ὑπό τή θεολογική σημασία της δέν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο εὐθείας, τουλάχιστον, προτροπῆς, δέν ἀνήκει δηλαδή ὀργανικά στήν «παύλεια παραίνηση»,¹⁹ ἀλλά

¹⁸ Βλ. λῆμμα «ἐλπίζω» στό Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Ὁξφόρδη ⁹1940, σ. 537.

¹⁹ Βλ. γενικά γιά τόν ἐν μέρει παραινετικό χαρακτήρα τῶν ἐπιστολῶν καί τῆς ἐν γένει θεολογίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου, Thomas R. Schreiner, *Interpreting the Pauline Epistles*, Baker Academic, Γκράντ Ράπιντς ²2011, σ. 26-27. Γιά τή σημασία τῆς ὀριστικῆς καί τῆς προστακτικῆς στά παύλεια κείμενα, βλ. ἀντιπροσωπευτικά Χρήστος Καρακόλης, «Ὁ δέσμιος Παῦλος καί τό ἥθος τῶν πιστῶν τῶν Φιλιππῶν: Νοηματικές ἀντιστοιχίες καί ἠθική διδασκαλία στό Φιλ 1:12-2:18», στό Κωνσταντῖνου Ι. Μπελέζου (ἐπιμ.), *Ἐκκλησία – Θεολογία – Βασιλεία: Τιμητικός τόμος γιά τόν καθηγητή Γεώργιο Π. Πατρῶνο, Σμίλη, Ἀθήνα 2019*, σ. 521-540.

ἀποτελεῖ δεδομένο συστατικό στοιχείο τῆς χριστιανικῆς ταυτότητας.²⁰

Ἐξάλλου, ἀπό τίς δεκαπέντε συνολικά φορές πού χρησιμοποιεῖται τό ρῆμα ἐλπίζω, τρεῖς μόνο φορές ἀπαντᾶται στό γ' πρόσωπο, ἐνικό ἢ πληθυντικό. Συγκεκριμένα, στό Ρωμ 8:24 ὁ Παῦλος θέτει τό ρητορικό ἐρώτημα «ποιός ἐλπίζει σέ αὐτό πού βλέπει;», ὥστε νά καταδείξει ὅτι γενικῶς ἡ ἐλπίδα ἔχει ὡς ἀντικείμενό της κάτι τό ὁποῖο δέν εἶναι ὁρατό στό παρόν. Στό Ρωμ 15:12 ὁ Παῦλος παραθέτει τό Ησ 11:10, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο τά ἔθνη θά ἐλπίσουν στόν Μεσσία, ὁ ὁποῖος θά προέλθει ἀπό τή ρίζα τοῦ Ἰεσσαί καί θά κυριαρχήσει ἐπὶ αὐτῶν. Πρόκειται, σημειωτέον, γιά τή μοναδική φορά πού τό ρῆμα ἐλπίζω συναντᾶται στά παύλεια κείμενα σέ χρόνο μέλλοντα. Ἡ τρίτη φορά πού ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τό ἐν λόγῳ ρῆμα στό γ' πρόσωπο εἶναι στό 1 Κορ 13:7, ὅπου ἀναφερόμενος στά χαρακτηριστικά τῆς ἀγάπης λέει μεταξύ ἄλλων ὅτι ἡ ἀγάπη πάντα ἐλπίζει. Στίς ὑπόλοιπες δώδεκα παύλειες χρήσεις του²¹ τό ρῆμα ἐλπίζω βρίσκεται στό α' ἐνικό ἢ

²⁰ Βλ. ἀντιπροσωπευτικά James W. Thompson, *Moral Formation according to Paul: The Context and Coherence of Pauline Ethics*, Baker Academic, Γκράντ Ράπιντς 2011, σ. 67-70. Ὡς ἀναπόσπαστο στοιχείο τῆς ταυτότητας τοῦ χριστιανοῦ, ἡ ἐλπίδα τόν κινητοποιεῖ στό νά ζήσει μιά ζωή ἀντίστοιχη πρός αὐτήν τήν ταυτότητα καί μέ τήν ἔννοια αὐτή ἀποτελεῖ θεμέλιο τῆς παύλειας παραίνεσης: βλ. σχετικά Wolfgang Schrage, *Ethik des Neuen Testaments*, Grundrisse zum Neuen Testament 4, Vandenhoeck & Ruprecht, Γοττίγγη 1989, σ. 189, 191.

²¹ Ρωμ 8:25, 15:24, 1 Κορ 15:19, 16:7, 2 Κορ 1:10.13, 5:11, 8:5, 13:6, Φίλ 2:19.23, Φίλμ 22.

πληθυντικό πρόσωπο όριστικής ένεστώτα ή παρακειμένου μέ ύποκειμένο τόν ίδιο τόν Παύλο, τούς συνεργάτες του ή εύρύτερα τούς πιστούς. Τά δεδομένα αυτά καταδεικνύουν ότι ό Παύλος κατανοεί τήν έλπίδα ως στάση ή όποία διέπει καί χαρακτηρίζει τή χριστιανική ύπαρξη έντός του παρόντος κόσμου.

Ποιό είναι όμως τό θεολογικό περιεχόμενο τής παύλειας έννοιας τής έλπίδας; Σύμφωνα μέ τό Ρωμ 8:24-25, έλπίδα είναι ή στάση άναμονής καί προσδοκίας αύτου τό όποιο ό άνθρωπος ακόμη δέν βλέπει, αλλά τό όποιο προσμένει.²² Μάλιστα ό Παύλος χρησιμοποιεί στήν έν λόγω συνάφεια γιά μοναδική φορά τό ρήμα σώζω σέ παρελθοντικό χρόνο, συνδέοντάς το μέ τήν έλπίδα: τῇ γάρ έλπίδι έσώθημεν. Ή θεολογικά συμπυκνωμένη αύτή φράση σημαίνει ότι λόγω τής άκλόνητης έλπίδας τους οί πιστοί είναι βέβαιοι γιά τή σωτηρία τους, έπομένως από αύτήν τήν πλευρά είναι σάν νά έχουν ήδη σωθεί.²³ Γενικά ό άπόστολος Παύλος χρησιμοποιεί μέ συνέπεια τήν έννοια τής σωτηρίας συνδέοντάς την πάντοτε μέ τήν έλευση των έσχάτων, ένω από τήν άλλη πλευρά χρησιμοποιεί τήν έννοια τής δικαιοσύνης γιά νά εκφράσει τήν παρούσα κατάσταση του χριστιανού, ό όποιος ακόμη άγωνίζεται έντός του πεπτωκότος κόσμου, ώστε τελικά νά όδηγηθει στή σωτηρία.²⁴ Ωστόσο από τό

²² Εί δέ ό ου βλέπομεν έλπίζομεν, δι' ύπομονής άπεκδεχόμεθα (Ρωμ 8:25).

²³ Βλ. Douglas J. Moo, *The Epistle to the Romans*, The New International Commentary on the New Testament, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 1996, σ. 521-522.

²⁴ Βλ. σχετικά Χρήςτος Κ. Καρακόλης, *Άμαρτία - βάπτισμα*

ἐν λόγῳ χωρίῳ τῆς *Πρὸς Ρωμαίους* ἐπιστολῆς φαίνεται ὅτι βεβαιώνοντας τὸν πιστὸ γιὰ τὴ σωτηρία του ἡ ἐλπίδα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά ἐκεῖνα στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ζωῆς του πού τοῦ ἐπιτρέπει νὰ μετέχει ἐν μέρει ἤδη ἀπὸ τὴν παρούσα ζωὴ σέ αὐτό τό ὅποιο θὰ ὀλοκληρωθεῖ στά ἔσχατα.²⁵ Ἀκριβῶς σέ αὐτό τό πλαίσιο ὁ Παῦλος συμπληρώνει ὅτι ἡ ἐλπίδα ἀναφέρεται σέ μιὰ μὴ ὀρατὴ πραγματικότητα, ἀφοῦ κανεὶς δέν ἐλπίζει σέ αὐτό πού ἤδη βλέπει. Ἐφόσον λοιπὸν οἱ χριστιανοὶ ἐλπίζουν σέ αὐτό πού δέν βλέπουν (εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν), δηλαδή στὴν τελικὴ ἐσχατολογικὴ σωτηρία, προσμένουν αὐτὴν τὴ σωτηρία μέ ὑπομονή (δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα). Σέ αὐτὴν μάλιστα τὴν ἐλπίδα τῶν χριστιανῶν μετέχει καὶ ἡ κτίσις, ἡ ὁποία ὑποτάχθηκε στὴ ματαιότητα ἐξαιτίας τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τώρα προσμένει καὶ ἐκεῖνη μέ ἐλπίδα (*Ρωμ* 8:20) τὴν ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς φθορᾶς καὶ τὴ μετοχὴ της στὴν ἐλευθερία τῆς δόξας τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (*Ρωμ* 8:21).²⁶

Στὸ *Γαλ* 5:5-6 ὁ Παῦλος συνοψίζει τό Εὐαγγέλιό του στὸ ὅτι μέ τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οἱ πιστοὶ προσμένουν τὴν ἐκ πίστεως πραγματοποίηση τῆς ἐλπίδας τους

– χάρις (*Ρωμ* 6:1-14): Συμβολὴ στὴν παύλεια σωτηριολογία, Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη 25, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 52-54, 310-313.

²⁵ Ἀπὸ κοινοῦ μέ τὴ χάρη, τὴν κοινωνία, τὴν πίστη, τὴν ἀγάπη κ.ο.κ., βλ. σχετικὰ Moo, *Epistle*, ὅ.π., σ. 521-522.

²⁶ Βλ. σχετικὰ James D. G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle*, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 1998, σ. 100-101· Αἰκατερίνη Τσαλαμπούνη, *Οἰκολογικὴ ἐρμηνεία καὶ Καινὴ Διαθήκη: Μέθοδος καὶ παραδείγματα*, Ἐκδόσεις Δεμέτη, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 86-108.

για όριστική δικαίωση (ήμεϊς γάρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα). Ἡ δικαίωση αὐτὴ δὲν προκύπτει ἀπὸ τὴν τήρηση τοῦ νόμου, ἀλλὰ πηγάζει ἀπὸ τὴν πίστη πού πραγματώνεται μέ τὴν ἀγάπη. Στό σημεῖο αὐτό φαίνεται ὅτι ἡ λέξη ἐλπίς μπορεῖ νά σημαίνει στὸν Παῦλο ἐπίσης καὶ τὸ ἀντικείμενο ἢ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐλπίδας.²⁷

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ὄχι μόνο πίστεως ἀλλὰ καὶ ἐλπίδας ἀποτελεῖ ὁ Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος πίστεψε ἔχοντας πέρα ἀπὸ κάθε λογικὴ τὴν ἐλπίδα (ὅς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν) ὅτι ὁ Θεός θά τόν καταστήσει πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, παρά τὸ ὅτι ὁ ἴδιος ἦταν ἡρὴ ἑκατονταετής καὶ ἡ γυναῖκα του Σάρα στείρα (Ρωμ 4:18-19). Ἐπομένως ἡ ἐλπίδα δὲν στηρίζεται σέ ἀντικειμενικά δεδομένα ἀλλὰ στὴν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη πρὸς τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά πραγματοποιήσῃ ὅ,τι εἶναι ἀκατόρθωτο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἐλπίδα στὴν τελικὴ σωτηρία ἐδράζεται στὴν ἀκλόνη-
τη ἐμπιστοσύνη (ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία) τῶν πιστῶν στὴν
ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἐφόσον βέβαια αὐτοὶ μετέχουν
ἤδη στὰ παθήματά του (2 Κορ 1:7). Ἐάν ὁ Χριστός δὲν
ἀναστήθηκε, τότε οἱ πιστοὶ πού ἐλπίζουν σέ αὐτόν εἶναι
οἱ δυστυχέστεροι τῶν ἀνθρώπων (1 Κορ 15:19). Ὡστόσο
ὁ Χριστός ὄντως ἔχει ἀναστηθεῖ καὶ ἐπομένως οἱ πιστοὶ
μποροῦν βέβαια νά ἐλπίζουν στὴ σωτηρία τους σέ ἀντίθεση

²⁷ Βλ. Douglas J. Moo, *Galatians*, Baker Exegetical Commentary on the New Testament, Baker Academic, Γκράντ Ράπιντς 2013, σ. 327-328.

πρός τούς λοιπούς, πού στεροῦνται αὐτῆς τῆς ἐλπίδας (1 Θεσ 4:13).²⁸

Ἡ ἐλπίδα, ὅπως προαναφέραμε, συνδέεται στενά στή σκέψη τοῦ Παύλου μέ τήν πίστη καί τήν ἀγάπη. Ὅπως ἡ πίστη ἔτσι καί ἡ ἐλπίδα ἀποτελεῖ κατά τό 1 Κορ 13:7 ἀναπόσπαστο χαρακτηριστικό τῆς ἀγάπης ὡς τῆς κορυφαίας τῶν ἀρετῶν καί τῶν πνευματικῶν δωρεῶν (ἡ ἀγάπη πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει). Λίγο πιο κάτω, στόν στ. 13:13, ὁ Παῦλος καθιστᾷ σαφές ὅτι ἀπό κοινοῦ ἡ πίστη, ἡ ἐλπίδα καί ἡ ἀγάπη ὑπερβαίνουν ὅλα τά ὑπόλοιπα χαρίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων βέβαια τό μεγαλύτερο εἶναι ἡ ἀγάπη (μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη). Ὡστόσο, ἀντίθετα πρὸς τήν ἀγάπη ἡ ἐλπίδα ἀφορᾷ ἀποκλειστικά τήν παρούσα ζωή, ἀφοῦ μπορεῖ κανεὶς νά ἐλπίζει μόνο σέ αὐτά πού δέν βλέπει, ἐνῶ, ὅταν τά δεῖ, τότε ἡ ἐλπίδα χάνει τό νόημά της (βλ. Ρωμ 8:24). Τό ἴδιο φυσικά ἰσχύει καί γιά τήν πίστη.²⁹

Ἀντίστοιχα στό 1 Θεσ 1:3 ὁ Παῦλος ἐνθυμεῖται τό «ἔργο τῆς πίστεως, τόν κόπο τῆς ἀγάπης καί τήν ὑπομονή τῆς ἐλπίδας» τῶν Θεσσαλονικέων πιστῶν κατά τό διάστημα πού πέρασε κοντά τους. Μάλιστα στήν ἴδια ἐπιστολή ὁ ἀπόστολος παρουσιάζει τούς πιστούς νά φέρουν τόν θώρακα τῆς πίστεως καί τῆς ἀγάπης καί ὡς περικεφαλαία τους

²⁸ Γιά τόν ἐσχατολογικό προσανατολισμό τῆς ἔννοιας τῆς ἐλπίδας στόν ἀπόστολο Παῦλο, βλ. Schrage, *Ethik*, ὁ.π., σ. 185, ἐνῶ εἰδικά γιά τήν 1 Θεσ, βλ. Dunn, *Theology*, ὁ.π., σ. 298-301, 488-489.

²⁹ Βλ. σχετικᾶ Thompson, *Formation*, ὁ.π., σ. 166· Joseph Plevnik, *Paul and Parousia: An Exegetical and Theological Investigation*, Wipf & Stock, Γιουτζίν 1997, σ. 200. Ὁ Bultmann (*Theologie*, ὁ.π., σ. 320) διατυπώνει μάλιστα τήν ἀποψη ὅτι στόν Παῦλο ἡ χριστιανική πίστη εἶναι συγχρόνως καί ἐλπίδα.

τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας (1 Θεσ 5:8). Ἴσως μέσῳ τῆς εἰκόνας αὐτῆς ὁ Παῦλος νὰ θέλει νὰ δηλώσει ὅτι ἡ ἐλπίδα ἀποτελεῖ νοητική κυρίως λειτουργία, ἐνῶ ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη ἐδράζονται στὴν καρδιά,³⁰ πού εἶναι τὸ κέντρο τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴ βιβλικὴ ἀνθρωπολογία.³¹

Ἐξάλλου, ὁ Παῦλος συνδέει τὴν ἐλπίδα μέ τὴν ὑπομονή.³² Στό Ρωμ 15:4 ἐξηγεῖ, συγκεκριμένα, ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει τοὺς πιστοὺς νὰ ἔχουν ἐλπίδα μέσῳ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρηγοριᾶς πού πηγάζουν ἀπὸ τὴ μελέτη της. Ἀλλὰ καὶ στό Ρωμ 5:4-5 ὁ Παῦλος διευκρινίζει ὅτι ἡ θλίψη οἰκοδομεῖ τὴν ὑπομονή, ἡ ὑπομονὴ τὴν πνευματικὴ ὠριμότητα καὶ ἡ πνευματικὴ ὠριμότητα τὴν ἐλπίδα. Ἡ δὲ ἐλπίδα δέν θὰ προδώσει τοὺς χριστιανούς, διότι μέσα στίς καρδιές τους κατοικεῖ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἐπομένως ἔχουν ἥδη ἐμπειρία σέ κάποιον βαθμὸ αὐτοῦ στό ὁποῖο ἐλπίζουν.³³

Ὁ Παῦλος παρακαλεῖ τὸν «Θεὸ τῆς ἐλπίδας» νὰ γεμίσει τοὺς χριστιανούς μέ χαρὰ καὶ εἰρήνη καὶ νὰ τοὺς δώσει

³⁰ Βλ. τίς σχετικές πατερικές ἐρμηνεῖες στὸν Ἰωάννη Λ. Γαλάνη, Ἡ Πρώτη Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς, Ἑρμηνεῖα Καινῆς Διαθήκης 11α, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 308.

³¹ Βλ. Udo Schnelle, *Neutestamentliche Anthropologie: Jesus – Paulus – Johannes*, Biblisch-Theologische Studien 18, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1991, σ. 120-123. Ἐναν ἰδιαίτερο τονισμὸ τῆς ἐλπίδας σέ σχέση πρὸς τὴν πίστις καὶ τὴν ἀγάπη βλέπει στό σημεῖο αὐτὸ μεταξύ ἄλλων ὁ Victor Paul Furnish, *1 Thessalonians – 2 Thessalonians*, Abingdon New Testament Commentaries, Abingdon Press, Νάσβιλ 2007, σ. 110.

³² Βλ. σχετικὰ Thompson, *Formation*, ὁ.π., σ. 70.

³³ Βλ. Plevnik, *Paul*, ὁ.π., σ. 219· Dunn, *Theology*, ὁ.π., σ. 437-438.

περίσσευμα ἐλπίδας μέ τή δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Ρωμ 15:13). Προηγουμένως ὁ Παῦλος ἔχει προτρέψει μεταξύ ἄλλων τοὺς πιστοὺς νά χαίρουν μέ ἐλπίδα, νά ὑπομένουν τίς θλίψεις καί νά ἐμμένουν στήν προσευχή (Ρωμ 12:12). Ἐπομένως, γιά ἄλλη μία φορά φαίνεται ὅτι ἡ χριστιανική ἐλπίδα εἶναι ἀλληλένδετη μέ τή χαρά, ἀλλά καί σχετίζεται μέ τήν ὑπομονή καί τήν προσευχή.

Σέ προσωπικό ἐπίπεδο, ὁ δέσμιος Παῦλος ἐκφράζει τήν ἐλπίδα ὅτι δέν θά καταισχυθεῖ κατὰ τήν ἐπικείμενη δίκη του, ἀλλά ὅτι ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐκβασή της (Φιλ 1:20) θά δοξαστεῖ τελικά μέσω αὐτῆς ὁ Χριστός, ἐνῶ ὁ ἴδιος θά ὁδηγηθεῖ στή σωτηρία (Φιλ 1:19). Ἐνώπιον τοῦ ἐσχατολογικοῦ κριτηρίου κατὰ τήν παρουσία τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἐλπίδα, χαρά καί στέφανο καυχήσεως τοῦ Παύλου θά ἀποτελέσουν ὅσοι πίστεψαν διά τοῦ κηρύγματος του (1 Θεσ 2:19). Αὐτό πού ἰσχύει γιά τόν ἴδιο ἰσχύει τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν καί γιά ὅλους τοὺς πιστοὺς, οἱ ὁποῖοι βάσει τῆς ἐλπίδας πού ἀντλοῦν ἀπό τήν ἐντός τους παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (2 Κορ 3:8.17-4:1) ἔχουν μεγάλη παρρησία πρὸς τόν Θεό (2 Κορ 3:7-12).³⁴

Γιά λόγους συντομίας, παραλείπουμε τήν παρουσίαση τῶν ἀναφορῶν τῆς δευτεροπαύλειας γραμματείας στήν ἔννοια τῆς ἐλπίδας.³⁵ Σημειώνουμε ἀπλῶς ὅτι ἡ εἰκόνα

³⁴ Γιά τήν ἔννοια τῆς παρρησίας στή συγκεκριμένη συνάφεια, βλ. Paul B. Duff, *Moses in Corinth: The Apologetic Context of 2 Corinthians 3*, Supplements to Novum Testamentum 159, Brill, Λέιντεν 2015, σ. 174-177.

³⁵ Βλ. Εφ 1:18, 2:12, 4:4, Κολ 1:5.23.27, 2 Θεσ 2:16, 1 Τιμ 1:1, 3:14, 4:10, 5:5, 6:17, Τιτ 1:2, 2:13, 3:7.

πού λαμβάνουμε από τά κείμενα αυτά είναι σέ γενικές γραμμές αντίστοιχη μέ όσα παρουσιάσαμε πιο πάνω.

3. Συμπεράσματα

Διαφορετικά από ό,τι συμβαίνει στά Κανονικά Εὐαγγέλια, ὁ Παῦλος ἀναφέρεται ἀρκετά συχνά στήν ἐλπίδα ὑπό τή θεολογική της ἔννοια, παρουσιάζοντάς την ὡς συστατικό στοιχεῖο τῆς χριστιανικῆς ταυτότητας.³⁶ Τό γεγονός ὅτι χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα ἐλπίζω κυρίως στό ἀ' ἐνικό ἢ πληθυντικό πρόσωπο δέν εἶναι τυχαῖο. Γενικά ὁ Παῦλος προβάλλει τόν ἑαυτό του στίς ἐπιστολές του ὡς πρότυπο πρὸς μίμηση γιά τούς πιστούς,³⁷ μεταξύ ἄλλων, ὅπως φαίνεται, καί ὡς πρὸς τήν καλλιέργεια τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδας.

Ἡ ἐλπίδα δέν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο εὐθείας παραίνεσης, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξή της προϋποτίθεται ὡς χάρισμα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος πρὸς ὅλους τούς πιστούς. Φυσικά μπορεῖ νά καλλιεργηθεῖ περαιτέρω, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καί μέ

³⁶ Ὁ Dunn (*Theology*, ὁ.π., σ. 735) σημειώνει χαρακτηριστικά: «Ἡ χριστιανική ὑπαρξή χαρακτηρίζεται ἀπό ἐλπίδα καί συνταυτίζεται μέ τήν ἐλπίδα – πρόκειται γιά τήν ἐμπειρία τῆς γεμάτης πεποίθησης ἐλπίδας πού ἐνσωματώνει τήν ἔνταση στό Εὐαγγέλιο μεταξύ τοῦ ἥδη καί τοῦ οὐπω».

³⁷ Γιά τήν ἔννοια τῆς μιμήσεως στόν ἀπόστολο Παῦλο, βλ. ἐνδεικτικά: Elizabeth A. Castelli, *Imitating Paul: A Discourse of Power*, Westminster/John Knox Press, Λούβιλ 1991, κυρίως σ. 89-136· Christos Karakolis, «Personal Relationship as a Prerequisite for Moral Imitation according to the Apostle Paul», στό Alexis Torrance, Symeon Paschalidis (ἐπιμ.), *Personhood in the Byzantine Christian Tradition: Early, Medieval, and Modern Perspectives*, Routledge, Λονδίνο/Νέα Ὑόρκη 2018, σ. 9-18.

τήν πίστη καί τήν ἀγάπη, πάντοτε ὅμως μέ τή συνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Γιά τόν λόγο αὐτό, ὁ Παῦλος προσεύχεται στόν Θεό νά χαρίζει ὅλο καί περισσότερη ἐλπίδα στούς πιστούς μέσα ἀπό τίς θλίψεις, τήν ὑπομονή καί τήν ὅλη πορεία τῆς πνευματικῆς τους ὠρίμασης.

Ἡ ἐλπίδα συνδέει τό παρόν μέ τό ἐπέκεινα, τήν παρούσα μέ τήν αἰώνια ζωή. Ἐτσι ἡ ἐλπίδα δίνει τή δύναμη στούς πιστούς νά ὑπομένουν τίς θλίψεις τοῦ παρόντος κόσμου ἐνόψει τῆς τελικῆς σωτηρίας, τούς προσανατολίζει πρὸς τό νά ἐπιδιώκουν τή σωτηρία ἐκδηλώνοντας τήν πίστη τους καί τελώντας ἔργα ἀγάπης, καί τούς προσφέρει τήν πρόγευση τῆς σωτηρίας ἤδη στό παρόν.

Κατά τόν Παῦλο, ἡ θεολογική ἔννοια τῆς ἐλπίδας εἶναι κατ' οὐσίαν ταυτόσημη μέ τήν ἐμπιστοσύνη πρὸς τόν Θεό, ἐνῶ σημασιολογικά δέν ἐμπεριέχει τήν ἀμφιβολία πού χαρακτηρίζει τή θύραθεν ἔννοια τῆς ἐλπίδας, ἀλλά ἀντίθετα ἐκφράζει τή βεβαιότητα καί τήν πεποίθηση.³⁸ Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ ἐκ μέρους τοῦ Παύλου ἐπιλογή καί χρήση τῶν ὅρων ἐλπίς καί ἐλπίζω ὑπονοεῖ ὅτι ἡ τελική ἐκβαση τῆς πορείας τοῦ πιστοῦ πρὸς τή σωτηρία δέν εἶναι προκαθορισμένη. Πάντως ὁ Παῦλος ἐκφράζει ἐπανειλημμένα καί ἐμφατικά τή θεμελιωμένη βεβαιότητα ὅτι τελικά ὅλοι οἱ πιστοί θά φθάσουν στήν ἐσχατολογική σωτηρία.³⁹

Ἡ παύλεια θεολογική ἔννοια τῆς ἐλπίδας διαφοροποιεῖται ἀπό τήν ἀρχαιοελληνική περί ἐλπίδας ἀντίληψη, διότι ἀναφέρεται πάντοτε σέ μιά θετική μελλοντική ἐξέλιξη καί

³⁸ Πρβλ. Plevnik, *Paul*, ὁ.π., σ. 198.

³⁹ Βλ. σχετικά Καρακόλης, *Ἀμαρτία*, ὁ.π., σ. 310-313.

δή μέ μιά βεβαιότητα πού αποκλείει τήν οποιαδήποτε τυ-
χαιότητα, ἀφοῦ ἐδράζεται στήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, ὁ
ὁποῖος ἤδη ἔχει λυτρώσει τούς πιστούς ἀπό τόν πνευματικό
θάνατο καί ἔχει ἐγγυηθεῖ τήν τελική σωτηρία τους διά
τοῦ σταυροῦ καί τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.⁴⁰

Τέλος, ὁ Παῦλος θεωρεῖ τήν ἐσχατολογική ἐλπίδα ὡς
ἐμπειρική πραγματικότητα καί ὄχι ἀπλῶς ὡς συναισθη-
ματική διάθεση ἢ ψυχική κατάσταση. Αὐτό ὀφείλεται
ἀφενός στό ὅτι τήν ἀντιλαμβάνεται ὡς ἀπτή δωρεά τοῦ
Θεοῦ συνδέοντάς τη μέ τήν αἰσθητή παρουσία του Ἀγίου
Πνεύματος στίς καρδιές καί στίς κοινότητες τῶν πιστῶν,
καί ἀφετέρου στό ὅτι δέν ἀναμένει τήν πραγμάτωσή της,
δηλαδή τήν παρουσία τοῦ Κυρίου καί τήν τελική σωτηρία,
στό ἀπώτατο μέλλον, ἀλλά ἀντίθετα σέ λίαν σύντομο
χρόνο, κατά τόν ὁποῖο τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καί οἱ πλεῖστοι
τῶν πιστῶν θά βρίσκονται ἀκόμη ἐν ζωῇ.⁴¹ Ἀκριβῶς σέ
αὐτήν τήν πεποίθηση τοῦ Παύλου περί τῆς «ἐγγίζουσας
Παρουσίας» ὀφείλεται σέ μεγάλο βαθμό ἡ ἰδιαιτερότητα,
ἡ βαρύτητα καί ἡ ἔνταση πού προσλαμβάνει ἡ ἐννοια τῆς
ἐλπίδας στή θεολογική σκέψη του.

⁴⁰ Βλ. χαρακτηριστικά Ρωμ 13:11, 1 Κορ 7:29, 16:22, Φλ 4:5, 1
Θεσ 4:15· βλ. επίσης Schrage, *Ethik*, ὁ.π., σ. 190-191· Plevnik, *Paul*,
ὁ.π., σ. 201, 219.

⁴¹ Βλ. τήν ἀνάλυση τοῦ Dunn (*Theology*, ὁ.π., σ. 313-315) γιά
τή σύνδεση τῆς ἐννοιας τῆς ἐλπίδας μέ τήν ἀναμενόμενη στό ἐγγύς
μέλλον παρουσία τοῦ Κυρίου.